YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

2026-YIL / IYUL / 7-SON, II - QISM

ISSN: 2992-8982
https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 2026-yil, iyul.
II-qism

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Koʻnak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin oʻgʻli, Oʻzb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshligʻi
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining oʻrinbosari
Ochilov Farkhod, Oʻzb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshligʻi
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, texnika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), katta oʻqituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon oʻgʻli, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor oʻgʻli, TDIU katta oʻqituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:
Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor Genera's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow))
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
G‘afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o‘qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja’sur Artiqboy o‘g‘li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko‘rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:
““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

GERMANIYA VA XITOY TAJRIBASI ASOSIDA O‘ZBEKISTONNING YASHIL EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI........12
To‘xliyeva Gulrux Dovron qizi
Djurayeva Rano Abdullayevna

TASHKILOT MUVAFFAQIYATIDA XODIMLARNI BOSHQARISH VA KUCHLI JAMOANING O‘RNI........24
Abdullayeva Dinora Abduali qizi

YASHIL ISH O‘RINLARINING IQTISODIY AHAMIYATI VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA SOHASIDA YASHIL ISH O‘RINLARI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI........28
Rahmatova Nargizaxon A’zamxonovna
Atoyev Navro‘zbek Rinatovich

YO‘L XO‘JALIGI SOHASINI MOLIYALASHTIRISH HAMDA YO‘L AKTIVLARINI BOSHQARISHDA XALQARO TAJRIBA........35
Shikirov Feruz Boxodirovich

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSIYALASH SAMARADORLIGIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI QIYOSIY TAHLILI........39
Jo‘rayeva Moxinur Axmadjon qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSIYALASH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI QIYOSIY TAHLILI

Jo'rayeva Moxinur Axmadjon qizi
Qo'qon universiteti Andijon filiali mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishida investitsiyalarning hajmi va samaradorligining o'rni tahlil qilingan. Investitsiya samaradorligini baholashning maqsadi, asosiy ko'rsatkichlari (NPV, IRR, PI, PP, ROI va boshqalar), zamonaviy moliyaviy menejmentda qo'llaniladigan baholash usullari hamda investitsiya loyihalari samaradorligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda investitsiya samaradorligini baholashning asosiy vazifalari, investitsiya loyihalarining moliyaviy hayotiyligini aniqlash masalalari hamda pulning vaqt qiymatini hisobga oluvchi dinamik (diskontlangan) va statik (oddiy) baholash ko'rsatkichlari tahlil qilingan.
Kalit so'zlar: investitsiya, investitsiya samaradorligi, investitsiya loyihasi, ichki omillar, tashqi omillar, NPV, IRR, PI, PP, ROI, diskontlash, rentabellik, foiz stavkasi, inflyatsiya, soliq imtiyozlari, texnologiya, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, moliyaviy menejment, baholash.
Аннотация. В данной статье исследована роль объема и эффективности инвестиций в обеспечении устойчивого развития субъектов малого бизнеса. Рассмотрены цели оценки эффективности инвестиций, основные показатели (NPV, IRR, PI, PP, ROI и др.), современные методы оценки, применяемые в финансовом менеджменте, а также внутренние и внешние факторы, влияющие на эффективность инвестиционных проектов. Кроме того, проанализированы основные задачи оценки инвестиционной эффективности в Узбекистане, вопросы определения финансовой жизнеспособности инвестиционных проектов, а также динамические (дисконтированные) и статические показатели оценки эффективности инвестиций.
Ключевые слова: инвестиции, эффективность инвестиций, инвестиционный проект, внутренние факторы, внешние факторы, NPV, IRR, PI, PP, ROI, дисконтирование, рентабельность, процентная ставка, инфляция, налоговые льготы, технологии, малый бизнес, частное предпринимательство, финансовый менеджмент, оценка.
Abstract. This article examines the role of investment volume and efficiency in ensuring the sustainable development of small business entities. It analyzes the objectives of investment efficiency assessment, key evaluation indicators (NPV, IRR, PI, PP, ROI, etc.), modern financial management methods, and the internal and external factors affecting the efficiency of investment projects. In addition, the study considers the main objectives of investment efficiency assessment in Uzbekistan, the evaluation of the financial viability of investment projects, and the application of both dynamic (discounted) and static investment appraisal indicators.
Keywords: investment, investment efficiency, investment project, internal factors, external factors, NPV, IRR, PI, PP, ROI, discounting, profitability, interest rate, inflation, tax incentives, technology, small business, private entrepreneurship, financial management, evaluation.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy rivojlanishning muhim drayverlaridan biri hisoblanadi. Kichik biznes subyektlari nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratishda, balki ichki bozorni tovar va xizmatlar bilan to'ldirish, raqobat muhitini shakllantirish hamda innovatsion jarayonlarni jadallashtirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois, ushbu sohani barqaror rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

2017 yilda boshlangan yangi iqtisodiy siyosat natijasida kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishi, investitsiyalash samaradorligi, mamlakatning investitsion salohiyati va ijobiy tarzdagi konsentratsiyasi rivojlandi.

Yuqorida qayd etilgan rang-barang omillarning ijobiy tarzdagi konsentratsiyasi xorijdan investitsiyalarning faol kirib kelishiga imkon beradi. Bu esa, tabiiyki, yangi ish o'rinlari, qo'shimcha daromad va iqtisodiyotning o'sishiga qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Bunga qo'shimcha, eng muhimi, xorijiy investorlar o'zlari bilan nafaqat kapital olib kiradi, balki o'z mamlakatlarida bo'lgan ilg'or bilim va tajribasi bilan ham o'rtoqlashadi. Kichik biznes subyektlarida investitsiyalash samaradorligini oshirish nafaqat alohida korxona manfaati, balki makroiqtisodiy barqarorlik, bandlik va aholi farovonligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois mazkur samaradorlikni to'g'ri baholash, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va boshqarish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sanaladi.

Ushbu masalalarga O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-sonli "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi PF-50-sonli "Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlarida alohida e'tibor qaratilgan. Iqtisodiy rivojlanishning innovatsion yo'liga o'tish nafaqat O'zbekistonda kichik biznes subyektlarida to'planib qolgan muammolarni, balki kichik biznes subyektlari oldida turgan asosiy vazifalarni ham hal etish zarurligi bilan bog'liq.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kichik biznesning rivojlanishining mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri, kichik biznesning rivojlanish salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish, kichik biznes sohasining investitsion jozibadorligini oshirish yo'nalishlari uzoq xorijlik olimlardan Mickiewicz T., Nyakudya F.W., Theodorakopoulos N. Tadbirkorlik bosqichlarida resurslar bilan ta'minlanganlik va muqobil qiymat ta'sirini[1] , Franz Kellermanns, Jorge Walter, T. Russell Crook, Benedict Kemmerer & Vadake Narayanan Tadbirkorlikda resurslarga asoslangan yondashuv: tadqiqotchilar va tadbirkorlar qarashlarini mazmuniy tahlil qilish asosida taqqoslashni[2],biznesda inson resurslari strategiyalari va barqarorlikni kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan[3].

MDX mamlakatlari olimlaridan Bosovskiy L.YE. Investitsiyalarni iqtisodiy baholash[4], Fomin P.A. Kichik biznes uchun investitsiyalarni qo'llab-quvvatlashni baholash metodologiyasini ishlab chiqish , Zemsov A.V. Investitsiya loyihasi samaradorligini baholash[5], Yashin S.N., Ambasumyan A.E., Kulыgina Ye.N Sanoat korxonalarida innovatsion ishlanmalar samaradorligini baholashning ayrim yondashuvlari[6], Zaxarova Yu.V., Kupsov A.V., Kuligina Ye.N. nnovatsion faoliyatni amalga oshirish tahlili[7],

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan Abdullayev YO, Karimov F. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslarini[8], Boltabayev M.R. , Qosimova M.S. , Ergashxodjayeva Sh.J., G'oyibnazarov B.K., Samadov A.N. , Xodjayev R. Kichik biznes va tadbirkorlikni [9], Abduraxmonova G.K. Kichik biznesda aholini munosib mehnat tamoyillari asosida ish bilan ta'minlashni takomillashtirishni (2016) , Murodova N.K. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslarini takomillashtirishni (2016), Yuldashev D.T. esa oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini tadqiq etgan. Mazkur olimlarning ilmiy ishlari kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy, uslubiy hamda amaliy asoslarini boyitishga muhim hissa qo'shgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolaning metodologiyasi ilmiy va tobora ommalashib borayotgan manbalarni tahlil qilishdan boshlab, qiyosiy va mantiqiy tahlil, ketma-ketlik hamda xolislik tamoyillari, respublikada yangi iqtisodiy siyosat doirasida

---

1 Mickiewicz, T., Nyakudya, F.W., Theodorakopoulos, N. et al. Resource endowment and opportunity cost effects along the stages of entrepreneurship. Small Bus Econ 48, 953–976 (2017)

2 Franz Kellermanns, Jorge Walter, T. Russell Crook, Benedict Kemmerer & Vadake Narayanan (2016) The Resource-Based View in Entrepreneurship: A Content-Analytical Comparison of Researchers' and Entrepreneurs' Views, Journal of Small Business Management, 54:1, 26-48

3 .Christopher M. Human Resource Strategies and Sustainability in Small Businesses by. Rice Doctoral Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Business Administration Walden University December 2018

4 Басовский, Л. Е. Экономическая оценка инвестиций / Л. Е. Басовский, Е. Н. Басовская. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 241 с.;

5 Фомин П.А., Герасимов А.Н. Разработка методики оценки инвестиционного обеспечения малого предпринимательства. Электронный научный журнал "Инженерный вестник Дона", № 2, ч.2 (2015). с. 13

6 Яшин С.Н., Амбацумян А.Э., Кулыгина Е.Н. Некоторые подходы к оценке эффективности инновационных разработок промышленных предприятий Нижегородской области // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 6-1. – с. 363-366

7 Захарова Ю.В., Купцов А.В., Кулыгина Е.Н. Анализ реализации инновационной деятельности в Нижегородской области // Экономика и предпринимательство. – 2016. – № 8. – с. 188-190;

8 Абдуллаев Ё., Каримов Ф. Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари. – Т.: Меҳнат, 2010. - 349 б.

9 Болтабаев М.Р., Қосимова М.С., Эргашходжаева Ш.Ж., Ғойибназаров Б.К., Самадов А.Н., Ходжаев Р. Кичик бизнес ва тадбиркорлик: Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2010. – 275 б.

izchillik bilan olib borilayotgan islohotlar, kichik biznes subyektlariga jalb etilgan investitsiyalar samaradorligini tahlil qilish, ularning investitsion jozibadorligini oshirish hamda subyektlarda zamonaviy mexanizmlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish tizimini rivojlantirish, ilmiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya, monografik kuzatuv, iqtisodiy-statistik tahlil hamda guruhlash usullaridan foydalangan holda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosida yoritilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bu esa, mamlakatdagi mavjud investitsiya mablag'laridan samarali foydalanishni talab etadi. Mamlakat iqtisodiyoti taraqqiyotiga sarflanayotgan investitsiya mablag'larining iqtisodiy mohiyati milliy iqtisodiyotni jahon iqtisodiyotida raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilganligi bilan alohida ahmiyat kasb etadi. Milliy iqtisodiyotni raqobatbardoshligini ta'minlashda esa, investitsiyalarning iqtisodiy mohiyatini oshirish, bunda kichik biznes subyektlari faoliyatini investitsiyalash orqali undan samarali foydalanishga erishish, respublikaning har bir iqtisodiy mintaqasida ishlab chiqarish jarayoni uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, erkin raqobatini kuchaytirish, kichik biznes subyektlari faoliyatida erkin raqobatni shakllantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, uni investitsiyalashning iqtisodiy mohiyatini ta'minlashni asosiy omillari byudjet, moliya, kredit-pul, antimonopol, ilmiy texnika, innovatsiya va mexanizmlaridan foydalanish, soliqlashtirish, investitsiya, bojxona va boshqa iqtisodiy siyosatlarni olib borish samaradorligini oshirish hisoblanadi.

Iqtisodiy siyosatni to'g'ri asoslangan holda shakllanishi esa mamlakatga investitsiya mablag'larining kirib kelishi va harakatlar uchun ijobiy sharoitlar yaratadi. Bu tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qilish samaradorligini yanada oshiradi. Investitsiyani iqtisodiy mohiyatini oshishi iqtisodiy elementlarni o'zaro bog'liqligini tashkil etuvchi iqtisodiy tizimga bog'liq. Iqtisodiy tizimdagi har bir iqtisodiy omilni harakati investitsiyani iqtisodiy mohitini oshirishi yoki pasaytirishi mumkin. Investitsiya iqtisodiy mazmunining pasayishi esa, albatta ijtimoiy mohiyatiga ham salbiy ta'sir etadi. Natijada aholining yashash turmush darajasi pasayadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning eng harakatchan, moslashuvchan va ijtimoiy jihatdan ahamiyatli bo'g'ini hisoblanadi. Kichik biznes subyektlarining barqaror rivojlanishi, birinchi navbatda, ular tomonidan amalga oshirilayotgan investitsiyalarning hajmi va, eng muhimi, samaradorligi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq investitsiyalar deganda iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga bo'lgan huquqlar tushuniladi[10].

Investitsiyalash samaradorligi bu investitsiya qilingan resurslar (kapital) bilan ulardan olinadigan natijalar (daromad, foyda, ijtimoiy samara) o'rtasidagi nisbatni ifodalovchi iqtisodiy kategoriyadir. Boshqacha aytganda, samaradorlik sarflangan har bir so'm investitsiya evaziga qancha qo'shimcha natija yaratilganligini ko'rsatadi. Kichik biznes subyektlari uchun bu tushuncha alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ularning moliyaviy resurslari cheklangan bo'lib, har bir noto'g'ri investitsion qaror korxonaning to'lov qobiliyatiga bevosita xavf tug'diradi.

Kichik biznesda investitsiyalash samaradorligining iqtisodiy mazmuni quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

-resurslarning cheklanganligi sharoitida kapitalni eng yuqori daromad keltiruvchi yo'nalishlarga taqsimlash imkonini beradi;

-korxonaning raqobatbardoshligi, ishlab chiqarish quvvati va texnologik darajasini oshirish manbai bo'lib xizmat qiladi;

-yangi ish o'rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish orqali ijtimoiy samara beradi;

-mahalliy byudjetlarga soliq tushumlarini ko'paytirib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi;

-innovatsiyalarni joriy etish va eksport salohiyatini oshirishning moddiy asosini yaratadi [11].

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq investitsiyalar deganda iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga bo'lgan huquqlar tushuniladi

Kichik biznes subyektlari investitsiyalash samaradorligini shakllantiruvchi omillar orasida institutsional-huquqiy omilning o'rni alohida ahamiyatga ega. Ushbu omilni tahlil qilish uchun O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonunining tegishli moddalarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Qonunning 3-moddasida investitsiyalar investor tomonidan foyda olish maqsadida ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga tavakkalchilik asosida kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar sifatida ta'riflanadi[12].

10 O'zbekiston Respublikasining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida»gi Qonuni, O'RQ-598-son, 2019-yil 25-dekabr.
11 Qosimov M.S., Muhamedjanova G.Ya. Investitsiya loyihalari tahlili: O'quv qo'llanma. – Toshkent: TDIU, 2018. – 112 b.
12 O'zbekiston Respublikasining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida»gi Qonuni, 25.12.2019, O'RQ-598-son, 3, 4, 15–22, 30–32-moddalar // lex.uz. URL: https://lex.uz/docs/-4664142

Tashqi omillar tizimini baza, bozor konyunkturasi, ichki va tashqi talab, raqobat muhiti hamda valyuta kurslari o‘zgarishi to‘ldiradi. Ayniqsa eksport-import sharoitlari, logistika va infratuzilma rivojlanganligi, shuningdek siyosiy va iqtisodiy barqarorlik kichik biznes investitsiyalarining uzoq muddatli samaradorligini belgilovchi muhim tashqi shart-sharoitlar hisoblanadi. Mamlakatning investitsion salohiyatini shakllantiruvchi asosiy tashqi omillar guruhlari 1-jadvalda keltirilgan omillar guruhlarining ijobiy konsentratsiyasi hududga investitsiyalarning faol kirib kelishiga imkon beradi, bu esa qo‘shimcha ish joylari, qo‘shimcha daromad va iqtisodiy o‘sish uchun asos yaratadi. Xorijiy investorlar o‘zlari bilan nafaqat kapital, balki ilg‘or bilim va tajribani ham olib kelib, mamlakatning kelgusi iqtisodiy o‘sishiga hissa qo‘shadi. Shu sababli investitsiya samaradorligini baholashda bu omillarning yig‘indi ta’sirini hisobga olish zarur.

Fikrimizcha, yuqorida qayd etilgan rang-barang omillarning ijobiy tarzdagi konsentratsiyasi xorijdan investitsiyalarning faol kirib kelishiga imkon beradi. Bu esa, tabiiyki, qo‘shimcha ish joylari, qo‘shimcha daromad, iqtisodiyotning o‘sishiga qo‘shimcha imkoniyatdir. Bunga qo‘shimcha eng muhimi – xorijiy investorlar o‘zlari bilan nafaqat capital olib kiradilar, balki o‘z mamlakatlarida bo‘lgan ilg‘or bilim va tajribani ham olib keladilar. Bu ham mamlakatning kelgusi iqtisodiy o‘sishiga imkon tug‘diradi (1-jadval).

1-jadval

Mamlakatning investitsion salohiyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar guruhlari[13]

№	Omillar guruhi	Tavsifi
1.	Tabiiy-geografik	Xom ashyo resurslari, yer va suv, yoqilg‘i-energetika, ruda va metallar
2.	Mehnat	Aholi zichligi, mehnat resurslari soni va sifati, ishchi kuchi malakasi
3.	Ishlab chiqarish	Yalpi hududiy mahsulot, asosiy vositalar holati, tarmoq ixtisoslashuvi
4.	Innovatsion	Fan-texnika salohiyati, ilmiy-texnikaviy loyihalar, tadqiqot institutlari
5.	Institutsional	Qonunchilik, korporativ boshqaruv, raqobat muhiti, axborot ta’minoti
6.	Infratuzilma	Suv va elektr ta’minoti, transport yo‘llari, kommunikatsiya texnologiyalari
7.	Moliyaviy	Kreditlar hajmi, bank depozitlari, moliya institutlari rivojlanganligi
8.	Iste’mol	Aholi daromadlari, iste’mol talabi, ish haqi darajasi

Investitsiyalash samaradorligini baholashning asosiy maqsadi cheklangan moliyaviy resurslarni eng yuqori iqtisodiy va ijtimoiy natija beradigan loyihalarga yo‘naltirish uchun asosli boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiluvchi ishonchli axborot bazasini yaratishdir. Kichik biznes subyektida bu maqsad korxona qiymatini oshirish, moliyaviy barqarorlikni saqlash va tavakkalchilikni maqbul darajada ushlab turish bilan uzviy bog‘liqdir.

Baholashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: -investitsiya loyihasining moliyaviy jihatdan hayotiyligini (realizatsiya qilinishi mumkinligini) aniqlash;

-muqobil loyihalarni taqqoslash va ular ichidan eng samaralisini tanlash;

-loyihaning qoplanish muddati, daromadliligi va tavakkalchilik darajasini miqdoriy o‘lchash;

-moliyalashtirish manbalari (o‘z mablag‘lari va qarz mablag‘lari) tarkibini optimallashtirish;

-loyiha amalga oshirilishi jarayonida rejadan chetlanishlarni monitoring qilish va tuzatuvchi choralar ko‘rish;

-investorlar, banklar va davlat organlari uchun asoslangan hisobotlarni shakllantirish.[14]

Xalqaro amaliyotda, jumladan PMI metodikasi hamda korporativ moliya nazariyasida investitsiya samaradorligini baholash quyidagi tamoyillarga tayanadi:

pul oqimlari tamoyili samaradorlik buxgalteriya foydasi emas, balki loyiha yuzaga keltiradigan real pul oqimlari (cash flow) asosida baholanadi;

pulning vaqt qiymati tamoyili bugungi bir so‘m ertangi bir so‘mdan qimmat, shuning uchun kelgusi pul oqimlari diskontlash yo‘li bilan hozirgi qiymatga keltiriladi;

qiyosiylik tamoyili «loyiha bilan» va «loyihasiz» holatlar taqqoslanadi, faqat loyiha tufayli yuzaga keladigan qo‘shimcha (inkremental) oqimlar hisobga olinadi;

hayotiy sikl tamoyili baholash loyihaning butun hisob-kitob davri (investitsiya, ekspluatatsiya, tugatish bosqichlari) bo‘yicha olib boriladi;

tavakkalchilik va noaniqlikni hisobga olish tamoyili inflyatsiya, valyuta kursi, talab o‘zgarishi kabi omillar diskont stavkasi yoki ssenariy tahlili orqali aks ettiriladi;

13 Muallif ishlanmasi.
14 Qosimov M.S., Muhamedjanova G.Ya. Investitsiya loyihalari tahlili: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDIU, 2018. – 112 b.

ko‘p mezonlilik tamoyili qaror yagona ko‘rsatkich asosida emas, ko‘rsatkichlar tizimi (NPV, IRR, PI, PP va boshqalar) asosida qabul qilinadi.[15]

Kichik biznes jalb etilgan ivestitsiyalarni uchun baholash metodikasi soddalik va amaliy qo‘llanuvchanlik talabiga ham javob berishi lozim: murakkab modellar o‘rniga cheklangan axborot sharoitida ham ishonchli natija beradigan usullar tanlanadi. Shu bilan birga, baholash obyektivligini ta’minlash uchun dastlabki ma’lumotlar (savdo prognozi, xarajatlar smetasi, diskont stavkasi) real bozor sharoitidan kelib chiqib asoslanishi shart.

Zamonaviy moliyaviy menejmentda investitsiya samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari ikki guruhga bo‘linadi: pulning vaqt qiymatini hisobga oluvchi dinamik (diskontlangan) ko‘rsatkichlar (NPV, IRR, PI, DPP) hamda statik (oddiy) ko‘rsatkichlar (ROI, PP, rentabellik koeffitsiyentlari)[16].

Sof joriy qiymat (NPV Net Present Value) loyihaning butun davri bo‘yicha diskontlangan pul oqimlari yig‘indisi bilan dastlabki investitsiya o‘rtasidagi farq:

$$NPV = \sum \frac{CF_t}{(1+r)^t} - IC \qquad (1)$$

bu yerda: CF_t t-davrdagi sof pul oqimi; r diskont stavkasi; IC dastlabki investitsiya summasi; t davr raqami. Agar NPV > 0 bo‘lsa, loyiha korxona qiymatini oshiradi va qabul qilinadi; NPV < 0 bo‘lsa rad etiladi.

Ichki daromadlilik me’yori (IRR Internal Rate of Return) NPV ni nolga tenglashtiruvchi diskont stavkasi:

$$\sum \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} - IC = 0 \qquad (2)$$

IRR loyihaning «xavfsizlik zaxirasi»ni ko‘rsatadi: agar IRR kapital qiymatidan (masalan, bank krediti stavkasidan) yuqori bo‘lsa, loyiha samarali hisoblanadi. 2-rasmda NPV ning diskont stavkasiga bog‘liqligi va IRR nuqtasi shartli misolda ko‘rsatilgan.

Rentabellik indeksi (PI Profitability Index) diskontlangan daromadlarning investitsiyaga nisbati:

$$PI = \frac{\sum \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{IC} \qquad (3)$$

PI > 1 bo‘lsa loyiha samarali; bu ko‘rsatkich resurslari cheklangan kichik korxonalar uchun ayniqsa qulay, chunki har bir so‘m investitsiyaning nisbiy qaytimini o‘lchab, loyihalarni reytinglash imkonini beradi (1-rasm).

Investitsiya rentabelligi (ROI Return on Investment) sof foydaning investitsiya summasiga nisbatining foizdagi ifodasi:

$$ROI = \frac{Sof\ foyda}{Investitsiya\ summasi} \times 100\% \qquad (4)$$

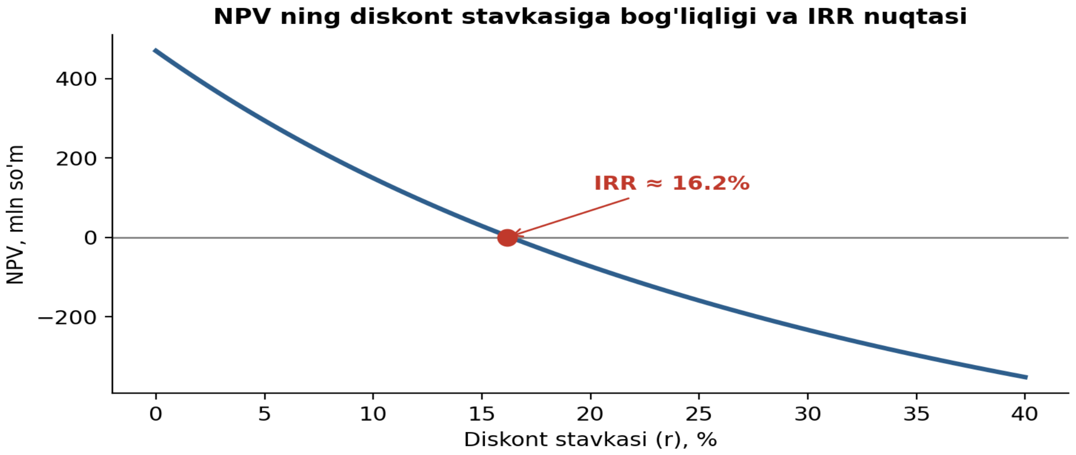

1-rasm. NPV egri chizig‘i va IRR nuqtasining grafik talqini[17]

15 Bayxonov B.T., Bustonov M.M., Maxmudov M.F. Investitsiya loyihalari tahlili: Darslik / B.T. Bayxonov, M.M. Bustonov, M.F. Maxmudov. – Toshkent: Turan xalqaro universiteti, 2021. – 560 b
16 Sharpe W.F., Alexander G.J., Bailey J.V. Investments. – 6th ed. – New Jersey: Prentice Hall, 1999. – 962 p.
17 Muallif ishlanmasi

Qoplanish muddati (PP Payback Period) investitsiya o‘zini qoplashi uchun zarur bo‘lgan vaqt. Pul oqimlari tekis bo‘lganda:

$$PP = \frac{IC}{CF}; \qquad DPP = \frac{IC}{CF\prime} \tag{5}$$

bu yerda DPP diskontlangan qoplanish muddati, CF′ diskontlangan o‘rtacha yillik pul oqimi. Kichik biznesda likvidlik masalasi o‘tkir bo‘lgani uchun qoplanish muddati amaliyotda eng ko‘p qo‘llaniladigan mezonlardan biridir[18].

Zamonaviy moliyaviy menejmentda investitsiya samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari ikki guruhga bo‘linadi: pulning vaqt qiymatini hisobga oluvchi dinamik (diskontlangan) ko‘rsatkichlar (NPV, IRR, PI, DPP) hamda statik (oddiy) ko‘rsatkichlar (ROI, PP, rentabellik koeffitsiyentlari)[19] (2-jadval).

2-jadval
Investitsiya samaradorligining asosiy ko‘rsatkichlari tizimi[20]

№	Ko‘rsatkich	Iqtisodiy mazmuni	Qabul qilish mezoni
1	NPV sof joriy qiymat	Loyihaning korxona qiymatiga qo‘shadigan mutlaq hissasi	NPV > 0
2	IRR ichki daromadlilik me’yori	Loyiha «ko‘tara oladigan» maksimal kapital narxi	IRR > r (kapital qiymati)
3	PI rentabellik indeksi	Har bir so‘m investitsiyaning diskontlangan qaytimi	PI > 1
4	ROI investitsiya rentabelligi	Investitsiyaning yillik foyda ko‘rinishidagi qaytimi, %	ROI > muqobil daromad
5	PP / DPP qoplanish muddati	Kapital qaytib kelishi uchun zarur vaqt	PP < me’yoriy muddat
6	ROA, ROE, ROS	Aktivlar, kapital va sotuvning umumiy daromadliligi	O‘sish tendensiyasi, tarmoq o‘rtachasidan yuqori

Ko‘rsatkichlar birgalikda qo‘llanilgandagina to‘liq manzara beradi: NPV mutlaq samarani, IRR va PI nisbiy samarani, PP esa likvidlik va tavakkalchilik jihatini yoritadi. Ular o‘rtasida ziddiyat yuzaga kelganda (masalan, muqobil loyihalarda NPV va IRR turlicha natija bersa), ustuvorlik odatda NPV ga beriladi.

Investitsiya natijasida korxona faoliyatining umumiy samaradorligi aktivlar rentabelligi (ROA = Sof foyda / Aktivlar), o‘z kapitali rentabelligi (ROE = Sof foyda / O‘z kapitali) va sotuv rentabelligi (ROS = Foyda / Tushum) orqali ham baholanadi. Ko‘rsatkichlarning umumlashtirilgan tavsifi 2-jadvalda keltirilgan.

Ko‘rsatkichlar birgalikda qo‘llanilgandagina to‘liq manzara beradi: NPV mutlaq samarani, IRR va PI nisbiy samarani, PP esa likvidlik va tavakkalchilik jihatini yoritadi.

Ular o‘rtasida ziddiyat yuzaga kelganda (masalan, muqobil loyihalarda NPV va IRR turlicha natija bersa), ustuvorlik odatda NPV ga beriladi.Bu orqali ichki omillarni baholash imkoniyatiga ega bo‘lamiz

Ichki omillar bu bevosita korxonaning o‘zi tomonidan boshqariladigan, uning ichki muhitida shakllanadigan omillardir. Ular investitsiya loyihasining pul oqimlari hajmi, xarajatlar darajasi va tavakkalchiligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi.

Ichki omillarning muhim xususiyati bu ularning boshqariluvchanligidadir. Korxona rahbariyati aynan shu omillarga ta’sir etish orqali tashqi muhitning noqulay sharoitlarida ham investitsiya samaradorligini saqlab qolishi mumkin. Ichki omillar tizimida ishlab chiqarish bilan bog‘liq omillar ham alohida ahamiyatga ega. Ularga ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi, texnika va texnologiyalarning zamonaviyligi, innovatsion

18 Qosimov M.S. Investitsiya loyihalari tahlili. Darslik. Toshkent: Iqtisodiyot 2021-y. 194 b.
19 Sharpe W.F., Alexander G.J., Bailey J.V. Investments. – 6th ed. – New Jersey: Prentice Hall, 1999. – 962 p.
20 Muallif ishlanmasi

faoliyat, ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxi kiradi. Bu omillar korxonaning mahsulot birligiga sarflanadigan resurslarni kamaytirish va shu orqali investitsiya rentabelligini oshirish imkoniyatini belgilaydi. Bundan tashqari, mehnat unumdorligi, marketing strategiyasi, mahsulot sifati va raqobatbardoshligi hamda risklarni boshqarish tizimi ham ichki omillar qatoriga kiradi, ular birgalikda korxonaning bozordagi mavqeini va investitsiyadan kutilayotgan daromadni belgilaydi.

Tashqi omillarning eng muhimlari mamlakatdagi investitsion muhit, makroiqtisodiy barqarorlik, inflyatsiya darajasi, bank kreditlari foiz stavkalari, soliq yuki va soliq imtiyozlari hamda davlatning investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash siyosati hisoblanadi. Bu omillar investitsiya resurslarining qiymatini va ularga erishish imkoniyatini bevosita belgilaydi, shu bois ular kichik biznes investitsiyalari samaradorligini oshirish yoki cheklashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Qarz mablag‘larining haddan ortiq ko‘pligi korxonaning moliyaviy mustaqilligini pasaytirib, foiz to‘lovlari hisobiga investitsiya rentabelligini kamaytiradi, o‘z mablag‘larining yetishmasligi esa investitsiya imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois kichik biznes uchun o‘z va qarz mablag‘larining maqbul nisbatini belgilash investitsiya samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Boshqaruv tizimining samaradorligi hamda rahbar va xodimlarning malakasi kichik biznesda investitsiya natijasini belgilovchi hal qiluvchi ichki omillardir. Kichik korxonalarda boshqaruv qarorlari odatda bitta yoki bir necha shaxs tomonidan qabul qilingani uchun, boshqaruvning sifati investitsiya loyihasining muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Malakali rahbar investitsiya imkoniyatlarini to‘g‘ri baholaydi, resurslarni oqilona taqsimlaydi va risklarni bank kreditlari foiz stavkasi tashqi omillar orasida kichik biznes investitsiyalariga eng sezilarli ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biridir. Yuqori foiz stavkasi sharoitida investitsiya loyihalarining rentabelligi pasayadi, chunki qarz mablag‘larining qiymati oshadi va faqat yuqori daromadli loyihalar moliyalashtirishga loyiq bo‘lib qoladi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining asosiy stavkasi 2026-yil 17-iyun holatiga ko‘ra 14 foiz darajasida saqlanib kelmoqda, bu ko‘rsatkich kichik biznes uchun kredit resurslarining qiymatini bevosita belgilaydi[21]. Soliq yuki va soliq imtiyozlari ham xuddi shunday muhim ta’sirga ega: soliq imtiyozlari investitsiya faolligini rag‘batlantirsa, yuqori soliq yuki korxonaning investitsiya imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois davlatning pul-kredit va soliq siyosati kichik biznes investitsiyalari samaradorligini belgilovchi asosiy tashqi omillar hisoblanadi.

Omillar ta’sirini qiyosiy baholashda quyidagi mezonlar qo‘llaniladi: ta’sir kuchi, ta’sir yo‘nalishi, ta’sir davomiyligi, boshqariluvchanlik darajasi hamda yuzaga kelish ehtimoli. Amaliyotda quyidagi usullar keng tarqalgan:

Sezgirlik tahlili - har bir omil ±10–20% gacha oraliqdagi qiymatlar bilan qayta aniqlanib, NPV ga mos ravishda tasiri o‘rganiladi; eng yuqori tafovutga sabab bo‘lgan omil eng kuchli hisoblanib bu omil ko‘lami chuqur o‘rganiladi.

Ssenariy tahlili - pessimistik, bazaviy va optimistik ssenariylarda bir nechta omil birgalikda o‘zgartiriladi, natijalar ehtimolligi aniqlanib eng yomon natija kutilayotgan ssenariyga biznes tayyorlanadi.

Omilli (faktorli) tahlil - mutlaq va nisbiy tafovutni aniqlash usullari yordamida natijaviy ko‘rsatkich o‘zgarishida har bir omilning ulush tasirini o‘rganadi.

Korrelyatsion-regression tahlil - statistik ma’lumotlar asosida omillar bilan samaradorlik ko‘rsatkichi o‘rtasidagi bog‘liqlik zichligi va miqdoriy ta’sirini aniqlaydi.

SWOT tahlil-ichki va tashqi omillarni sifat jihatidan tizimlashtiradi. Zaifliklar, kelajakdagi tahdidlar aniqlanib ularga qarshi turish rejasi ishlab chiqiladi. Aniqlangan yangi imkoniyatlar va kuchli tarafdan foydani maksimal oshiradigan omillar harakatga keltiriladi.

Regressiya modeli umumiy ko‘rinishda quyidagicha yoziladi:

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \cdots + a_nx_n + \varepsilon \qquad (6)$$

bu yerda Y - samaradorlik ko‘rsatkichi (masalan, ROI); $x_1 \ldots x_n$ - omillar (foiz stavkasi, soliq yuki, quvvatlardan foydalanish darajasi va h.k.); a_i - regressiya koeffitsiyentlari; ε - tasodifiy xato.

Ichki va tashqi omillarni qiyoslashda muhim metodik qoida shundan iboratki, tashqi omillar odatda barcha subyektlarga bir xil ta’sir etadi, ichki omillar esa korxonalar o‘rtasidagi samaradorlik farqini tushuntiradi. Shu bois qiyosiy baholash ikki bosqichda olib boriladi: avval tarmoq bo‘yicha o‘rtacha samaradorlikning tashqi omillarga bog‘liqligi, so‘ngra alohida korxona natijasining tarmoq o‘rtachasidan chetlanishi ichki omillar orqali tahlil qilinadi[22].

Omillarning ta’sir darajasi mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga qarab o‘zgaradi. Rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarni qamrab olgan xalqaro qiyosiy tadqiqotga ko‘ra, rivojlangan iqtisodiyotlarda

21 O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Asosiy stavka to‘g‘risidagi boshqaruv qarori, 2026-yil. 17-iyun // cbu.uz.
22 Bayxonov B.T., Bustonov M.M., Maxmudov M.F. Investitsiya loyihalari tahlili: Darslik / B.T. Bayxonov, M.M. Bustonov, M.F. Maxmudov. – Toshkent: Turan xalqaro universiteti, 2021. – 560

kichik biznesning qarz orqali moliyalashtirilishi iqtisodiy o'sishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda esa yuqori inflyatsiya bu ta'sirni sezilarli susaytiradi[23].

Sezgirlik tahlili va ekspert so'rovlari natijalari umumlashtirilganda, kichik biznes subyektlarida investitsiya samaradorligiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida korxonaning moliyaviy barqarorligi, bank kreditlari foiz stavkasi, soliq yuki, texnika-texnologiya darajasi va boshqaruv sifati ajralib chiqadi (2-rasm).

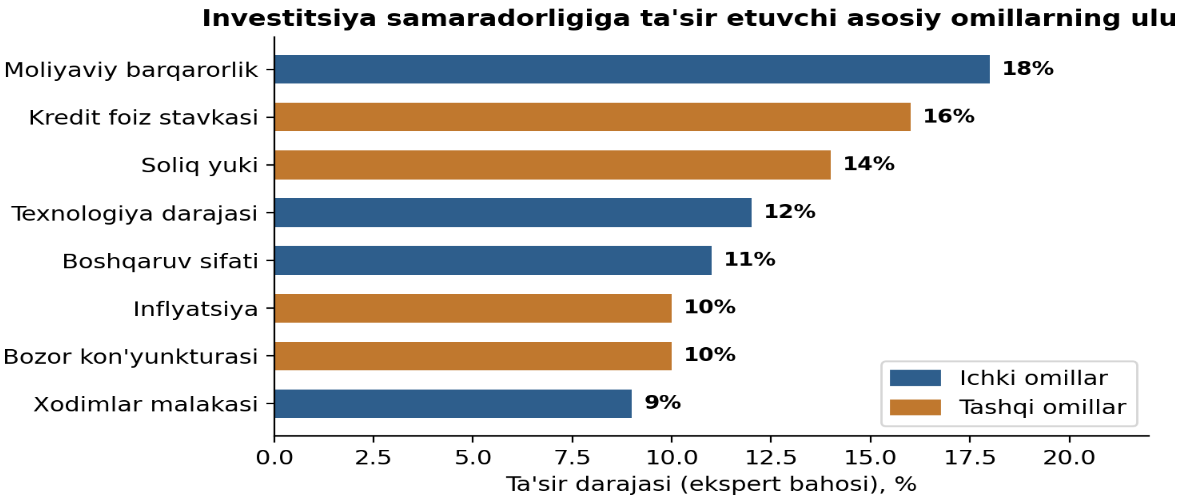

2-rasm. Omillarning investitsiya samaradorligiga ta'sir darajasi bo'yicha taqsimoti [24].

Omillar bir-biridan ajralgan holda emas, o'zaro bog'liq tizim sifatida ta'sir ko'rsatadi. Ushbu bog'liqlikning asosiy zanjirlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

foiz stavkasi → kapital tuzilmasi→moliyaviy barqarorlik: kredit qimmatlashsa, korxona qarzga tobeligini kamaytirishga majbur bo'ladi, bu esa investitsiya hajmini cheklaydi;

inflyatsiya → foiz stavkasi → diskont stavkasi → NPV: inflyatsiyaning bir foiz punktga oshishi markaziy bank stavkasi orqali kreditlar narxiga o'tadi va loyihalarning diskontlangan qiymatini pasaytiradi;

texnologiya → unumdorlik → tannarx → raqobatbardoshlik: zamonaviy uskunalarga investitsiya mehnat unumdorligini oshirib, tannarxni pasaytiradi va mahsulotning bozor mavqeini mustahkamlaydi;

kadrlar malakasi → innovatsiyalar → mahsulot sifati: bilimli xodimlar yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va sifatni ta'minlashning zaruriy shartidir;

soliq imtiyozlari → sof pul oqimi → qoplanish muddati: imtiyozlar loyihaning dastlabki, eng zaif bosqichida pul oqimini kuchaytirib, PP ni qisqartiradi.

Korrelyatsion tahlil nuqtai nazaridan ichki omillar o'rtasida ko'p hollarda kuchli musbat bog'lanish kuzatiladi, bu esa “multiplikativ samara”ni keltirib chiqaradi: bitta omilni yaxshilash boshqalarini ham kuchaytiradi.Shu sababli, investitsiya loyihalarini baholashda omillarga alohida-alohida (izolyatsiyalangan) elementlar deb emas, balki yaxlit sinergik tizim sifatida yondashish strategik qarorlar samaradorligini ta'minlovchi bosh mezon hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlillar kichik biznes subyektlarining investitsiyalash samaradorligi ko'p omilli va tizimli hodisa ekanligini ko'rsatdi. Samaradorlik sarflangan har bir so'm investitsiya evaziga yaratilgan qo'shimcha natijani ifodalar ekan, ko'rsatkichlar kichik korxonalar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Korxonalarda moliyaviy resurslar cheklangan holatda boshqaruv vakillari qabul qilgan har bir noto'g'ri investitsion qaror korxonaning to'lov qobiliyatiga bevosita xavf tug'diradi. Shu bois samaradorlikni to'g'ri baholash cheklangan mablag'larni eng yuqori iqtisodiy va ijtimoiy natija beruvchi loyihalarga yo'naltirishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Investitsiya samaradorligini baholash ko'rsatkichlari pulning vaqt qiymatini hisobga oluvchi dinamik (NPV, IRR, PI, DPP) va statik (ROI, PP) guruhlarga bo'linishi asoslandi. Ular birgalikda qo'llanilgandagina to'liq manzara beradi: NPV mutlaq samarani, IRR va PI nisbiy samarani, PP esa likvidlik va tavakkalchilik

23 Keffala M.R. Comparative Analysis of SME Financing Impact on Economic Growth: Evidence From Developed and Developing Economies // Review of Development Economics. 2025.

24 Muallif ishlanmasi

jihatini yoritadi. Demak, muqobil loyihalar oʻrtasida ziddiyat yuzaga kelganda ustuvorlik NPV koʻrsatkichiga beriladi, kichik biznesda likvidlik masalasi oʻtkir boʻlgani uchun esa qoplanish muddati amaliyotda eng koʻp qoʻllaniladigan mezon boʻlib qoladi.

Omillar tahlili va ekspert baholari umumlashtirilganda investitsiya samaradorligiga eng kuchli taʼsir koʻrsatuvchi omillar sifatida korxonaning moliyaviy barqarorligi, bank kreditlari foiz stavkasi, soliq yuki, texnologiya darajasi va boshqaruv sifati kabi omillar namoyon boʻldi. Bu omillar bir-biridan ajralmagan holda oʻzaro bogʻliq zanjirlar orqali harakatlanadi: inflyatsiyaning oshishi foiz va diskont stavkalari orqali loyiha NPVsini pasaytiradi, zamonaviy texnologiyaga investitsiya esa mehnat unumdorligini oshirib, tannarxni kamaytiradi va mahsulotning bozor mavqeini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes subyektlarining investitsiyalash samaradorligini oshirishda omillarni alohida elementlar sifatida emas, balki yaxlit sinergik tizim sifatida qarash strategik qarorlar samaradorligini taʼminlovchi bosh mezon hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati toʻgʻrisida” OʻRQ-598-sonli Qonuni. https://lex.uz/ru/docs/-4664142?ONDATE=22.02.2024%2000
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida” PF-60-son Farmoni. https://lex.uz/ru/docs/-5841063
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi “Kichik va oʻrta biznesning iqtisodiyotdagi oʻrnini oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” PF-50-sonli Farmoni. https://lex.uz/uz/docs/-7444738?ONDATE=27.12.2025
4. Abdullaev Yo., Karimov F. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari. – T.: Mehnat, 2010. – 349 b.
5. Abdulqosimov H.P., Qulmatov A.A. Oʻzbekistonda kichik biznes sohasida oilaviy tadbirkorlikning oʻrni va uni rivojlantirish yoʻllari: monografiya. – T.: Universitet, 2015. – 126 b.
6. Abduraxmonova G.K. Kichik biznesda aholini munosib mehnat tamoyillari asosida ish bilan taʼminlashni takomillashtirish: diss. ... i.f.d. – T., 2016.
7. Boltabaev M.R., Qosimova M.S., Ergashxodjaeva Sh.J., Gʻoyibnazarov B.K., Samadov A.N., Xodjaev R. Kichik biznes va tadbirkorlik: oʻquv qoʻllanma. – T.: Iqtisodiyot, 2010. – 275 b.
8. Bayxonov B.T., Bustonov M.M., Maxmudov M.F. Investitsiya loyihalari tahlili: darslik. – Toshkent: Turan xalqaro universiteti, 2021. – 560 b.
9. Murodova N.K. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlashning nazariy asoslarini takomillashtirish: diss. ... i.f.d. – T., 2016.
10. Qosimov M.S., Muhamedjanova G.Ya. Investitsiya loyihalari tahlili: oʻquv qoʻllanma. – Toshkent: TDIU, 2018. – 112 b.
11. Toʻrabekov S.Sh., Muhammedov M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini rivojlantirish istiqbollari // *Iqtisod va moliya*. – 2016. – № 2. – B. 33–38.
12. Yuldashev D.T. Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish: diss. ... iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD). – T., 2019.
13. Басовский Л. Е., Басовская Е. Н. **Экономическая оценка инвестиций**. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 241 с.
14. Захарова Ю. В., Купцов А. В., Кулыгина Е. Н. Анализ реализации инновационной деятельности в Нижегородской области // *Экономика и предпринимательство*. – 2016. – № 8. – С. 188–190.
15. Земцов А. В. Оценка эффективности инвестиционного проекта // *Банковское кредитование*. – 2008. – № 6. – С. 84–98.
16. Кракович В. В. **Интегрированное управление ресурсами малого инновационного предприятия в условиях экономической неопределенности**: диссертация кандидата экон. наук. – Санкт-Петербург, 2018.
17. Нестеренко Ю. Н. **Развитие малых инновационных предприятий промышленности России**: автореферат диссертации д-ра экон. наук. – М., 2008.
18. Парфенова С. Л., Грибовский А. В. Подход к оценке эффективности государственной поддержки малых инновационных предприятий в России // *Наука. Инновации. Образование*. – 2016. – № 4.
19. Савельева И. Н. **Развитие малого инновационного предпринимательства в промышленности**: автореферат диссертации кандидата экон. наук. – Екатеринбург, 2011.
20. Соменкова Н. С. Совершенствование методики оценки эффективности инновационного развития предприятия // *Российское предпринимательство*. – 2017. – № 6. – DOI: 10.18334/rp.18.6.37657.

21. Фомин П. А., Герасимов А. Н. Разработка методики оценки инвестиционного обеспечения малого предпринимательства // *Электронный научный журнал «Инженерный вестник Дона»*. – 2015. – № 2, ч. 2. – С. 13.
22. Яшин С. Н., Амбацумян А. Э., Кулыгина Е. Н. Некоторые подходы к оценке эффективности инновационных разработок промышленных предприятий Нижегородской области // *Экономика и предпринимательство*. – 2015. – № 6-1. – С. 363–366.
23. Boso N., Danso C., Leonidou A., Uddin M. Does Financial Resource Slack Drive Sustainability Expenditure in Developing Economy Small and Medium-Sized Enterprises? // *Journal of Business Research*. – Vol. 80. – November 2017. – Pp. 247–256.
24. Christopher M. *Human Resource Strategies and Sustainability in Small Businesses*. Doctoral Study. – Walden University, December 2018.
25. Dobes V., Fresner J., Krenn C., Rinaldi C., Cortesi S. et al. Analysis and Exploitation of Resource Efficiency Potentials in Industrial Small and Medium-Sized Enterprises: Experiences with the EDIT Value Tool in Central Europe // *Journal of Cleaner Production*. – Vol. 159. – 15 August 2017. – Pp. 290–300.

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 7/2

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz